

РОСЛИННИЦТВО ТА МІКРОБІОЛОГІЯ

УДК 633.111:631.5:006.015.5

Л.Ю. Блажевич, П.В. Романюк,

кандидати сільськогосподарських наук
ННЦ „ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕРОБСТВА УААН”

УРОЖАЙНІСТЬ І ЯКІСТЬ ЗЕРНА ЯРОГО ТРИТИКАЛЕ В ПІВНІЧНОМУ ЛІСОСТЕПУ

Стабілізація виробництва зерна є одним з основних завдань рослинництва, що істотно впливає на економічний стан багатьох галузей промисловості і країни цілому. Україна впродовж тривалого періоду є одним з основних виробників зерна пшениці у світі. Проте актуалізація енергетичних, економічних, екологічних проблем у світовому та вітчизняному масштабі потребує перегляду існуючої структури посівних площ сільськогосподарських культур, у тому числі й зернового клину. Виробництво конкурентоспроможного зерна, призначеного для використання в різних галузях господарства, обумовило потребу виробництва зерна й інших культур, у тому числі й тритикале. Культура відносно нова, проте у світі і, власне, в Україні проведено комплекс наукових досліджень з питань вирощування тритикале такими вченими як А.Ф. Шуліндін, В.І. Шатохін, А.П. Білітюк, С.М. Каленська, М.Я. Дмитришак, В.К. Рябчун, Г.В. Щипак [1].

Установлено вплив строків сівби і норм висівання насіння на врожайність ярого тритикале. В умовах Пярлойської дослідної станції Литовського інституту землеробства запізнення зі сівбою на 5 і 10 днів знижувало збір зерна відповідно на 3,4 і 9,7%. Збільшення норми висівання до 6 і 7 млн/га схожих насінин, порівняно з нормою 4 і 5 млн/га, за ранніх строків сівби виявило незначні прирости врожаю, проте було ефективним за пізніх строків сівби [2].

Вирощування змішаних посівів ярого тритикале із зернобобовими культурами (2,5 млн. схожих насінин ярого тритикале і 2,5 млн. вики) дозволяє отримати корм з підвищеним вмістом перетравного протеїну [3].

Виділено сорти (лінії) тритикале з високим вмістом білка, клейковини, добрими показниками числа падіння, розтяжності клейковини, сили борошна [4], а також сорти, в яких відсутні типові для жита запасні білки секаліни [5]. Отже, культура тритикале має широкі межі селекційного поліпшення, а також добре відзивається на технологічні прийоми вирощування з перспективою поліпшення кількісних та якісних показників урожаю.

© Л.Ю. Блажевич, П.В. Романюк, 2006

Завдяки правильному і раціональному використанню добрив можна досягнути формування високої якості врожаю, особливо це стосується зернових. У зоні Лісостепу виробництво зерна з високим вмістом білка та якісної клейковини залежить від азотного живлення [6].

Вивчення технології вирощування ярого тритикале проводили протягом 2002-2005 рр. у довгостроковому досліді лабораторії інтенсивних технологій зернових колосових культур і кукурудзи Національного наукового центру “Інститут землеробства УААН”, закладеному в 1986 році в типовій для зони північного Лісостепу України восьмипільній сівозміні на темно-сірому опідзоленому ґрунті з наступною агрохімічною характеристикою орного шару: вміст гумусу, залежно від варіанту досліді, від 1,42 до 2,01 (за Тюрнімом); рН^{сольовий} – 5,2; азоту, що легко гідролізується (за Корнфілдом) – 7,7–8,9 мг/100 г ґрунту ; рухомого фосфору та обмінного калію (за Чириковим) – відповідно 15,8–19,5 і 13,8–17,0 мг/100 г ґрунту. У досліді вивчали вплив мінеральних добрив (табл. 1), які вносили як на фоні післядії побічної продукції попередника кукурудзи на зерно, так і без нього.

Таблиця 1. Схема внесення мінеральних добрив під яре тритикале

Варіант	Основне удобрення, кг/га д. р.			Підживлення N на IV етапі органогенезу
	P ₂ O ₅	K ₂ O	N	
1*	–	–	–	–
2	60	60	–	–
3	–	–	30	30
4	30	30	30	–
5	60	60	30	30
6*	60	60	30	30
7	90	90	45	45

Примітка: * – без внесення побічної продукції попередника

Мінеральні добрива застосовували у вигляді аміачної селітри (34,5% діючої речовини), суперфосфату (19,5%) та 40% калійної солі. Фосфорні та калійні добрива вносили під основний обробіток ґрунту, азотні – перед сівбою та в підживлення на IV етапі органогенезу.

На варіанти з добривами накладали дві системи захисту рослин: мінімальну, яка передбачала протруювання насіння та застосування гербіциду, і інтегровану, де додатково проводили оброблення посівів фунгіцидом та інсектицидом.

Обробіток ґрунту під посів ярого тритикале загальноприйнятий для зони. Сівбу проводили в оптимальні строки з урахуванням погодних умов сівалкою “Клен” за норми висівання 4,0 млн. схожих насінин на 1 га. Загальна площа ділянки становила 42 м², облікова – 25 м², повторність досліді - чотириразова.

Погодні умови в роки проведення досліджень були досить

різноманітні й істотно впливали на врожайність ярого тритикале. Це пов'язано з початковим, найбільш незахищеним періодом розвитку рослин цієї культури.

Польова схожість ярого тритикале, у середньому за 2002-2004 рр., склала 78,9% від висіяних (схожих) насінин і істотно залежала від кількості опадів ($r=0,71$), суми активних температур ($r=-0,86$), мінімальних температур під час проростання насіння ($r=0,74$), а також від системи удобрення та побічної продукції попередника (табл. 2).

Таблиця 2. Польова схожість і виживання рослин ярого тритикале залежно від системи удобрення (у середньому за 2002-2004 рр.)

№ п/п	Варіант	Густина стояння рослин				Загальне виживання рослин, % від висіяних
		сходи		збирання		
		шт./м ²	% від висіяних	шт./м ²	% від схожих	
1	Без добрив*	311,0	77,8	159,9	51,4	40,0
2	P ₆₀ K ₆₀	306,3	76,6	186,4	60,9	46,6
3	N _{30+301V}	313,8	78,5	211,4	67,4	52,9
4	N ₃₀ P ₃₀ K ₃₀	320,8	80,2	206,1	64,2	51,5
5	N _{30+301V} P ₆₀ K ₆₀	321,7	80,4	194,3	60,4	48,6
6	N _{30+301V} P ₆₀ K ₆₀ *	334,7	83,7	205,2	61,3	51,3
7	N _{45+451V} P ₉₀ K ₉₀	299,0	74,8	188,2	62,9	47,1
У середньому		315,4	78,9	191,7	60,8	47,9

Примітка: * – без внесення побічної продукції попередника

Найвищий відсоток польової схожості (83,7%) спостерігався за внесення N_{30+301V}P₆₀K₆₀ без заорювання стебел кукурудзи в ґрунт (вар. 6). За такого ж рівня удобрення і внесення побічної продукції попередника (вар. 5) схожість знижувалась на 3,3%.

Кращу схожість насіння більшою мірою обумовлювало азотне живлення. У варіантах, де перед сівбою вносили N₃₀ (вар. 3-6), схожість насіння на 1-2% перевищувала контроль (77,8%), тоді як за фосфорного та калійного удобрення (вар. 2) – знижувалась до 76,6%. Найнижчий рівень польової схожості насіння було зафіксовано у варіанті з найвищою дозою внесення фосфорних і калійних добрив (P₉₀K₉₀) під основний обробіток і азоту (N₄₅) – у передпосівний обробіток ґрунту - 74,8% (вар. 7). Це може бути обумовлено збільшенням концентрації в ґрунті хімічних елементів та інтенсивним розкладанням побічної продукції попередника, що спричиняє токсичність для проростків злакових, виступаючи в ролі інгібітора.

У літературі можна зустріти різні визначення виживання рослин. Одні вчені пропонують розрізняти загальне виживання самих рослин, інші – насінин і рослин, оскільки висіяне схоже насіння дає проростки, котрі вже є рослинами, але в подальшому, з ряду некерованих причин (глибоке, неоднорідне загортання, механічне пошкодження, дія шкідників та захворювань тощо), такі рослини не виходять на

поверхню [7].

Вживання рослин ярого тритикале за вегетаційний період, у середньому по досліді, склало 60,8% від схожих. Цей показник істотно залежав від системи удобрення і зостав від 51,4% (контроль) до 60,4-67,4% у варіантах з різними дозами добрив. Від загальної кількості висіяних насінин до кінця вегетації на одиниці площі у середньому залишалось 47,9% рослин. У варіантах з роздрібненим внесенням мінерального азоту був найвищий відсоток виживання рослин – 47,1-52,9% (вар. 3-7), що істотно переважає контроль (40,0%).

Сорт Арсенал виявив високу стійкість проти ураження основними хворобами і був стійкий проти вилягання, тому система захисту склала незначну частку участі у формуванні продуктивності культури (5,1%); найвпливовішими виявились добрива (56,3%).

Високоєфективним у системі удобрення було застосування мінерального азоту. Приріст урожайності (порівняно до неудобреного фону) від внесення азотних добрив у дозі $N_{30+30IV}$ (вар. 3) становив 23,1 ц/га за мінімальної і 20,1 – за інтегрованої системи захисту з найбільшою окупністю добрив зерном (табл. 3). Диференційоване збільшення доз мінеральних добрив на фоні післядії побічної продукції попередника значно підвищувало рівень продуктивності ярого тритикале. Якщо контрольний варіант за мінімальної системи захисту у середньому забезпечив урожайність зерна 21,2 ц/га, то за внесення $N_{30}P_{30}K_{30}$ додатково отримали 14,5 ц/га, за $N_{30+30IV}P_{60}K_{60}$ – 22,4 ц/га і за $N_{45+}N_{45(IV)}P_{90}K_{90}$ – 28,2 ц/га (вар. 4, 5, 7). Зростала і якість зернової продукції: вміст білка відповідно підвищувався від 9,8 до 11,4; 11,7 і 12,2%, клейковини – від 19,6% до 21,3; 21,8 і 23,1%. Застосування $N_{30+30IV}P_{60}K_{60}$ без внесення побічної продукції попередника (вар 6) дещо знижувало рівень урожайності та якості зерна ярого тритикале. Застосування засобів захисту рослин виявилось найефективнішим у комплексі з використанням $N_{45+45IV}P_{90}K_{90}$ (вар. 7).

Якість зерна ярого тритикале залежить від генетичних особливостей сорту, системи удобрення, захисту рослин і погодних умов вегетаційного періоду. У середньому за роки досліджень, маса 1000 насінин на контролі становила 38,7 г і збільшувалась до 44,6 г за внесення $N_{45+45IV}P_{90}K_{90}$, натурна маса зростала від 702 до 714 г/л. Хлібопекарські властивості ярого тритикале сорту Арсенал за пробною випічкою хліба без поліпшувачів, у середньому за роки досліджень, були не досить високими (3,8 бала) і не залежали від впливу досліджуваних факторів.

Висновки. Мінеральні добрива у дозі $N_{45+45IV}P_{90}K_{90}$ в комплексі з інтегрованим захистом посівів дозволяють отримати 55,5 ц/га зерна ярого тритикале з високими показниками якості. При цьому збір білка з 1 гектара становить 666 кг, клейковини – 1287,6 кг.

Таблиця 3. Урожайність та якість зерна ярого тритикале залежно від системи удобрення та захисту рослин (у середньому за 2002-2005 рр.)

№ п/п	Доза добрив	Урожайність, ц/га	Приріст урожайності від добрив, ц/га	Окупність добрив зерном, кг/кг	Білок		Клейковина		Крохмаль, %	Маса 1000 зерен, г	Нагура зерна, г/л
					%	кг/га	%	кг/га			
Мінімальна система захисту рослин											
1	Без добрив*	21,2	–	–	9,8	207,8	19,6	415,5	65,9	38,7	702
2	P ₆₀ K ₆₀	30,6	9,4	7,8	10,5	321,3	20,5	627,3	66,8	40,5	706
3	N ₃₀₊₃₀ 1V	44,3	23,1	38,5	11,9	527,2	22,1	979,0	63,5	41,7	716
4	N ₃₀ P ₃₀ K ₃₀	35,7	14,5	16,1	11,4	407,0	21,3	760,4	64,2	41,9	714
5	N ₃₀₊₃₀ 1VP ₆₀ K ₆₀	43,6	22,4	12,4	11,7	510,1	21,8	950,5	63,2	43,3	715
6	N ₃₀₊₃₀ 1VP ₆₀ K ₆₀ *	39,6	18,4	10,2	11,0	435,6	21,1	835,6	63,3	42,0	705
7	N ₄₅₊₄₅ 1VP ₉₀ K ₉₀	49,4	28,2	10,4	12,2	602,7	23,1	1141,1	60,1	43,2	714
Інтегрована система захисту рослин											
1	Без добрив*	26,8	–	–	9,8	262,6	19,4	520,0	67,0	38,7	695
2	P ₆₀ K ₆₀	33,1	6,3	5,2	10,0	331,0	20,5	678,6	66,1	40,9	691
3	N ₃₀₊₃₀ 1V	46,9	20,1	33,5	11,3	530,0	22,0	1031,8	63,6	42,0	705
4	N ₃₀ P ₃₀ K ₃₀	38,4	11,6	12,9	11,2	430,1	20,8	798,7	64,8	41,9	698
5	N ₃₀₊₃₀ 1VP ₆₀ K ₆₀	47,8	21,0	11,7	11,6	554,5	21,5	1027,7	63,8	44,4	699
6	N ₃₀₊₃₀ 1VP ₆₀ K ₆₀ *	44,1	17,3	9,6	11,0	485,1	20,9	921,7	64,0	44,0	689
7	N ₄₅₊₄₅ 1VP ₉₀ K ₉₀	55,5	28,7	10,6	12,0	666,0	23,2	1287,6	60,4	44,6	701

Примітка: * – без внесення побічної продукції попередника

НІР₀₅, ц/га: добрива – 1,3; система захисту – 0,7; погодні умови – 0,9; будь-які середні – 3,6

Частка участі фактора, %: добрива – 56,3; система захисту – 5,1; погодні умови – 34,5; інші фактори – 3,5.

1. Блажевич Л.Ю. Формування продуктивності тритикале ярого залежно від елементів технології вирощування в Ліссостепу України: Автореф. дис. ... канд. с.-г. наук: 06.01.09 / ? К. ? 2005. ? 20 с.
2. Банюнене А. Зависимость развития ярового тритикале от срока сева и норм высева на супесчаных почвах / <http://www.rusnauka.com/Selhoz/14.html>
3. Перспективные технологи и новые разработки / <http://www.sibpatent.ru/default.asp?kbid=11316&code=683547&sort=1>
4. Лісничий В.А., Рябчун В.К., Панченко І.А., Шатохін В.І. Борошно з зерна ярого тритикале // *Хранение и переработка зерна*. – 2003. – №1 – С. 28-32.
5. Сиволап Ю.М., Галаєв О.В., Рибалка О.І., Тищенко В.Д. Молекулярно-генетичні й технологічні особливості озимого тритикале сорту Папсуєвське // *Вісник аграрної науки*. – 2005. – № 5. – С. 43-46.
6. *Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Ліссостепу України / Редкол.: М.В. Зубець та ін.* – К.: Логос, 2004. – 776 с.
7. Коданев И.М. *Зерновое поле: структура и технология*. – Горький: Волго-Вятское кн. изд-во, 1984. – 207 с.

В статтє показано вплив системи удобрення и зашити растений на урожайність и показателі качества зерна ярового тритикале.

The article shows the effect of fertilizer and plant protection system on the spring triticale seed productivity and quality indices.

УДК 633.16

В.В. Камінська, кандидат сільськогосподарських наук
О.Ф. Дудка, О.В. Телепенько

ВПЛИВ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СОРТІВ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО

Удосконалення технології вирощування ярих зернових культур повинно бути спрямоване на розроблення таких факторів формування високопродуктивних агрофітоценозів, які б повною мірою враховували особливості біології сортів та ґрунтово-кліматичних умов і дозволяли впливати на реалізацію потенціалу продуктивності агроценозу шляхом регулювання продуційними процесами [1, 2].

Відомо, що врожайність сучасних сортів ярого ячменю значною мірою залежить від кількісних параметрів основних елементів їхньої структури, а саме – щільності стеблостою, озерненості колоса, маси зернівки та індивідуальної продуктивності колоса.

Дослідження з вивчення впливу побічної продукції в поєднанні з різними дозами мінеральних добрив на елементи продуктивності і формування показників структури врожаю різних за біологією сортів ярого ячменю проводили протягом 2004–2005 рр. на базі тривалого

© В.В. Камінська, О.Ф. Дудка, О.В. Телепенько, 2006